

УДК 332.132:352:711.437(1-22)

ДИВЕРСИФІКАЦІЯ ЯК ОДНА ІЗ СКЛАДОВИХ СТРАТЕГІЇ ФОРМУВАННЯ САМОДОСТАТНОСТІ СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД

***Н.В. Морозюк, кандидат економічних наук, доцент
Є.А. Князєв, студент магістратури***

Розглянуто поняття «диверсифікація», визначено її переваги та недоліки в системі соціально-економічного розвитку сільських громад. Досліджено роль і місце органів місцевого самоврядування в процесі диверсифікації.

Диверсифікація, несільськогосподарські види діяльності, соціально-економічний розвиток, сільські громади

Постановка проблеми. Протягом багатьох років розвиток сільських територій був пов'язаний із забезпеченням суспільства продовольством. Сільськогосподарське виробництво розглядалося не тільки як основна сфера зайнятості сільського населення та чи не єдине джерело його доходів, але і як запорука соціального розвитку населеного пункту. Із занепадом аграрної сфери та подальшою концентрацією виробництва в агрохолдингах рівень безробіття на сільському ринку праці досяг критичної позначки, і, як наслідок, переважна більшість селян опинилася за межею бідності. Не маючи можливості самостійно подолати скрутні матеріальні умови, сільські жителі змушені мігрувати у великі міста й за кордон. Подолати негативні процеси та сприяти створенню сприятливого життєвого середовища в сільській місцевості, як свідчить досвід, можливо за допомогою стратегії диверсифікації шляхом розвитку нових для територіальної громади видів діяльності й пошуку нових ринків збуту.

Аналіз основних досліджень і публікацій. Дослідження диверсифікації економічної діяльності в сільській місцевості пов'язані з проблемами малого підприємництва й розвитку несільськогосподарської діяльності, у тому числі сільського зеленого туризму. Проте складність і багатоаспектність формування і реалізації стратегії диверсифікації зумовлює необхідність поглиблення її досліджень.

Мета дослідження – визначити роль і місце диверсифікації в стратегії формування самодостатності сільських територіальних громад.

Виклад основного матеріалу. Класичним вважається тлумачення диверсифікації як способу розвитку підприємства, що полягає в освоєнні виробництва нових товарів, товарних ринків, а також видів послуг, що включає в себе не просто диверсифікацію товарних груп, а й розповсюдження підприємницької діяльності на нові та не пов'язані з основними видами діяльності фірми. Одним із ключових завдань диверсифікації є подолання залежності підприємства від одного виду товарів або ринку, що сприятиме зменшенню ризиків і забезпечить прибуток, стабільність та стійкість господарюючого суб'єкта.

У сфері управління сільськими територіями диверсифікацією вважають розвиток нових видів економічної діяльності, в основному несільськогосподарських. Але цей термін слід тлумачити ширше, оскільки він передбачає поряд з освоєнням виробництва нових товарів і послуг пошук та вихід на нові ринки. Слід зауважити, що поширеним є також ототожнення сутності понять «диверсифікація» та «багатофункціональність». Проте функції сільських територій не залежать від спрямованості їхньої економічної системи.

З огляду на вищевикладене диверсифікація сільських територіальних соціально-економічних систем передбачає:

- освоєння нових видів діяльності, зокрема несільськогосподарських;
- освоєння виробництва нових видів продукції шляхом ефективнішого використання соціально-економічного потенціалу громади;
- розширення можливостей господарюючих суб'єктів на доступних ринках, у т. ч. в межах громади, шляхом поліпшення якості основної продукції або виробництва супутніх до неї товарів і послуг;
- пошук і вихід на нові ринки збуту територіальних громад із новою продукцією.

Прикладом успішної диверсифікації є розвинені країни. У Західній Європі 95 % створеної додаткової вартості в сільській місцевості отримують за рахунок несільськогосподарської діяльності. Крім того, в цих країнах за допомогою кооперації оптимізована система збуту. Часто фермер є водночас членом кількох кооперативів, які діють у різних сферах. Характерним щодо цього є приклад Швеції, в якій система сільськогосподарської кооперації охоплює практично все фермерство. Кожний фермер є водночас членом 4-5, а то й більше кооперативів. Майже 90 % селянських господарств об'єднані в кооперативи в Австрії, Франції та інших країнах. Більшість фермерів США також користуються послугами кооперативів.

Наукові дослідження зосереджуються переважно на позитивному впливі диверсифікації на розвиток сільських територій, майже не розглядаючи ризики вибору громадою такої стратегії. Основним позитивним ефектом від її впровадження справедливо вважають вирішення проблем зайнятості населення за рахунок розвитку підприємництва та створення додаткових робочих місць. Це у свою чергу сприяє підвищенню рівня життя сільських жителів.

Особливе місце у соціально-економічному розвитку сільських громад належить несільськогосподарським видам діяльності. Вони не тільки є важливим джерелом отримання стабільного заробітку сільськими домогосподарствами, але й зменшують рівень прихованого безробіття, яке виникло внаслідок трансформацій аграрної сфери. Крім того, сучасні сільськогосподарські виробники потребують додаткових послуг у переробці та реалізації їх продукції. Тому диверсифікація, стимулюючи розвиток виробничої інфраструктури, підвищує конкурентоспроможність аграрних підприємств та особистих селянських господарств, допомагає їм досягати у виробництві світових стандартів якості.

Несільськогосподарські види діяльності також сприяють соціальному розвитку сільських громад, оскільки допомагають формуванню сприятливого життєвого середовища. Наприклад, розширення сфери обслуговування поліпшує доступність селян до об'єктів соціальної інфраструктури. Насамперед це стосується галузей соціально-побутового обслуговування: торгівля, надання побутових послуг, транспорт, житлово-комунальне господарство тощо.

Диверсифікація – досить ризикований напрям розвитку. Її основною небезпекою є розпорошення наявних ресурсів. Крім того, за відсутності чіткого механізму контролю суспільства за діяльністю господарюючих суб'єктів підприємці, намагаючись максимізувати свій прибуток, не тільки вичерпують ресурсний потенціал села, але й не враховують специфіки сільського способу життя, тим самим поглиблюючи деструктивні процеси.

Не всім громадам доцільно реалізовувати стратегію диверсифікації, деяким із них слід зосередитися на існуючих видах діяльності. Основним критерієм обрання напрямку розвитку на основі диверсифікації є отримання або збільшення територіальною спільнотою економічних і соціальних вигод. Для цього необхідно оцінити перспективи громади і у разі неможливості її ефективного функціонування в сучасних умовах знайти найбільш конкурентоспроможний вид або види діяльності.

Основними факторами, що зумовлюють вибір громадою розвитку на основі диверсифікації, є:

- створення нових робочих місць, привабливих для жителів громади;
- новий вид діяльності або продукції може мати синергійний або/та мультиплікативний ефект;
- поліпшення якості надання жителям громади послуг об'єктами соціального обслуговування;
- можливість збільшення рівня фінансових ресурсів громади;
- полегшений вихід на зовнішні ринки, зокрема світові;
- краще залучений або використаний ресурсний потенціал громади.

Диверсифікація можлива у разі створення в громаді сприятливого середовища для ведення підприємницької діяльності. Лише після цього доцільним є пошук інвесторів (як правило, під ними розуміють великі компанії), які б зацікавилися ресурсним потенціалом громади. У цьому разі в сільській місцевості відкриваються не самостійні господарючі суб'єкти, а

філії або дочірні підприємства, що зменшує вигоди, які отримують жителі села від диверсифікації.

Іншою категорією інвесторів, які залишаються поза увагою – це жителі громади, банки та інші фінансово-кредитні установи, що підтримують мале та індивідуальне підприємництво в сільській місцевості. Цей шлях є складнішим, оскільки потребує високого рівня активності органів місцевого самоврядування та ряду заходів: створення сприятливих умов діяльності малих підприємств та індивідуальних підприємців, формування механізмів їх фінансово-матеріальної підтримки, підвищення професійно-кваліфікаційного рівня населення, сприяння конкурентоспроможності товарів і послуг за межами території, створення відповідної інфраструктури. Але позитивний ефект для громади буде набагато вищим, ніж у першому випадку, передусім у соціальній сфері.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Для успішної реалізації стратегії диверсифікації необхідна активна участь та підтримка органів місцевого самоврядування. По-перше, вони можуть активно сприяти формуванню сприятливого середовища для розвитку бізнесу через механізми реєстрації нового бізнесу, переходу прав власності на землю, управління комунальною власністю та земельними ресурсами. По-друге, місцева влада може надавати деякі пільги новому бізнесу в оподаткуванні, залучати необхідні бюджетні кошти на підтримку соціально значущих видів діяльності. По-третє, ведення бізнесу передбачає одержання прибутку. Інвестор має бути впевнений, що політика місцевих органів влади є стабільною і не завадить йому повернути всі вкладені в бізнес ресурси. Таким чином, діяльність органів місцевого самоврядування є своєрідною гарантією для підприємців, що їхні інвестиції економічно виправдані й вони мають перспективи розвитку на території громади. У разі порушення бізнесом прав жителів громади та нееквівалентності вигод, які отримує місцева спільнота, органи місцевого самоврядування повинні мати механізми припинення діяльності таких господарюючих суб'єктів.

Рассмотрено понятие «диверсификация», определены ее преимущества и недостатки в системе социально-экономического развития сельских общин. Исследованы роль и место органов местного самоуправления в процессе диверсификации.

Диверсификация, несельскохозяйственные виды деятельности, социально-экономическое развитие, сельские общины.

In article the concept "diversification" is considered, its advantages and shortcomings of system social and economic development of rural communities are defined. The role and place of local governments in the course of diversification is investigated.

Diversification, nonagricultural kinds of activity, social and economic development, rural communities